

MICHAEL FREEMAN • İnsan Hakları

MICHAEL FREEMAN Eğitimini Cambridge, Stanford ve Essex üniversitelerinde tamamlamıştır. Çeşitli üniversitelerde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. Uluslararası Af Örgütü'nde aktif görev almıştır. 2025 yılında İletişim Yayınları'ndan çıkan *İnsan Hakları* kitabı birçok dile de çevrilmiştir. Freeman'ın insan hakları ve hukuk alanlarında yayımlanmış çok sayıda makalesi ve eseri bulunmaktadır.

Human Rights

© 2022 Michael Freeman

Bu kitabın yayın hakları Akçalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla Polity Press Ltd.'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 3587 • Başvuru Dizisi 131

ISBN-13: 978-975-05-3869-8

© 2025 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2025, İstanbul

EDİTÖR Merve Öztürk

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ ve DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 44870

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/41

Bağcılar 34218 İstanbul • Tel: 212.445 32 38

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6

Bağcılar 34218 İstanbul • Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MICHAEL FREEMAN

İnsan Hakları

Yaklaşımlar, Kazanımlar,
Sorunlar

Human Rights

ÇEVİREN *Kıvanç Koçak*

İçindekiler

DÖRDÜNCÜ EDİSYONA ÖNSÖZ	9
-------------------------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş: İnsan Haklarını Düşünmek	13
Gerçekler	13
Kavramlar	17
Sosyal bilimler	20
İnsan hakları hukukunun ötesi	22
Sonuç	26

İKİNCİ BÖLÜM

Kökenler: Doğal Hakların Yükselişi ve Düşüşü	29
Neden tarih? Hangi tarih?	29
Haklar ve tiranlar üzerine	32
Adalet ve haklar	32
Doğal haklar	36
Devrimler çağı	43
Doğal hakların gerilemesi	50
Sonuç	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1945'ten Sonra: Hakların Yeni Çağı	57
BM ve hakların dirilişi	57
İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi	61

Teoriden pratiğe.....	66
<i>Soğuk Savaş ve kolonyalizm karşıtlığı</i>	66
<i>Soğuk Savaş'tan sonra</i>	74
<i>11 Eylül ve sonrası</i>	78
<i>BM İnsan Hakları yönetim sisteminde reform</i>	81
<i>Liberal demokrasinin krizi mi?</i>	82
Sonuç.....	83

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İnsan Hakları Teorileri	85
Neden teori?.....	85
İnsan hakları teorisi.....	90
<i>Haklar</i>	90
<i>Gerekçelendirmeler</i>	92
<i>Somutlaştırma</i>	99
<i>Demokrasi</i>	101
<i>Diğer değerler</i>	103
<i>Yükümlülükler ve maliyetler</i>	105
<i>Hak çatışmaları</i>	109
<i>İnsan haklarına itirazlar</i>	111
Sonuç.....	114

BEŞİNCİ BÖLÜM

İnsan Hakları ve Sosyal Bilimler	117
Giriş.....	117
Hukukun eleştirisi.....	119
<i>Sosyal bilim yöntemleri ve ölçüm</i>	120
<i>Yardım ve yaptırımlar</i>	121
<i>Devletler insan hakları antlaşmalarını neden onaylarlar?</i>	121
<i>İnsan hakları hukuku insan haklarını iyileştirir mi?</i>	122
Geçiş dönemi adaleti.....	126
<i>Ulusal İnsan Hakları Kurumları</i>	130
Siyaset bilimi.....	132
Sosyoloji.....	135
Sosyal psikoloji.....	139
Antropoloji.....	140
Uluslararası ilişkiler.....	143
Sonuç.....	147

ALTINCI BÖLÜM

İnsan Hakları Siyaseti	149
Haklar, siyaset ve hukuk.....	149
Uluslararası insan hakları siyaseti.....	150
Sarmal model.....	152
Ulusal insan hakları siyaseti.....	156
İnsan hakları ihlallerini açıklamak: Niceliksel yaklaşım.....	158
STK'lar.....	161
Sonuç.....	170

YEDİNCİ BÖLÜM

Küreselleşme, Kalkınma ve Yoksulluk: Ekonomi ve İnsan Hakları	171
Küreselleşme.....	171
Küresel yoksulluk ve eşitsizlik.....	173
Ekonomik ve sosyal haklar.....	174
Sosyal adalete karşı insan hakları mı?	179
<i>İnsan hakları ve neoliberalizm</i>	179
<i>Vergi adaleti ve yasadışı finansal akışlar</i>	181
Kalkınma.....	182
Kalkınma hakkı.....	183
Kalkınmanın nedenleri	185
Ticaret ve yatırım.....	187
Ticari şirketler.....	189
Uluslararası finans kuruluşları	191
İklim değişimi.....	193
Pandemi.....	199
Teknoloji.....	200
Küresel adalet.....	202
Sonuç.....	204

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Evrensellik, Çeşitlilik ve Farklılık: Kültür ve İnsan Hakları	205
Evrenselcilik	205
Emperyalizm	207
Kültürel görecelik.....	211
Kültür ve haklara dair.....	212
Din ve insan hakları: İslâm örneği.....	214
Kültür hakkı.....	216

Azınlık hakları.....	218
Yerli halklar.....	224
Kendi kaderini tayin etme hakkı	228
Kadın hakları.....	231
Çocuk hakları.....	236
Cinsel azınlıklar.....	240
Engelli bireyler.....	243
Göçmenler, mülteciler, sığınmacılar.....	245
Sonuç.....	247

DOKUZUNCU BÖLÜM

Sonuç: Ütopyacılar, Kıyametçiler, İğneyle Kuyu Kazanlar	249
Tarihten ders almak.....	249
İnsan haklarına yönelik itirazlar.....	254
İnsan hakları hukuku ve sosyal bilimlere dair	256
Sonuç: Ütopya ve kıyamet arasında iğneyle kuyu kazmak.....	261
Kaynakça.....	265
Dizin.....	291

DÖRDÜNCÜ EDİSYONA ÖNSÖZ

Bunlar insanın ruhunu sınavan zamanlar.

– THOMAS PAINE,
The American Crisis, 1776

Bu, sosyal bilimlerde insan hakları kavramıyla ilgili kitabın dördüncü edisyonu. Üçüncü edisyon 2016 yılının Kasım ayında tamamlanmıştı. O ay Donald Trump ABD başkanı seçildi. O zamandan bu yana toplumda ve sosyal bilimlerde çok şey yaşandı. Başkan Trump gelip geçti; Başkan Biden göreve geldi. Birleşik Krallık Avrupa Birliği'nden ayrıldı. Çin'in yükselişi devam etti. Otoriter popülizm Rusya, Hindistan, Brezilya, Macaristan, Polonya ve Filipinler gibi birçok ülkede iktidarı ele geçirdi. Suriye, Yemen, Myanmar ve Mozambik'te şiddetli çatışmalar devam ediyor. İklim değişikliği, felaket tehditleri oluşturuyor. Yeni teknolojiler demokrasiyi tehdit ediyor. Bir salgın milyonları öldürüyor. Irkçı gerilimler çözülmüş değil. Bunlar insan hakları için zor zamanlar.

İnsan hakları kavramının sosyal bilimlerle karmaşık bir ilişkisi vardır. Günümüzdeki anlamıyla kavram, uluslararası ve ulusal insan hakları hukukunun gelişimi için geniş bir alan yaratan 1945'teki Birleşmiş Milletler Antlaşması ve 1948'deki BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinden kaynaklanmıştır. Bunlar da varlıklarını 18. yüzyılın Amerikan ve Fransız devrimlerinde ilan edilmiş doğal haklar ve İnsan Hakları

(*Rights of Man*) kavramlarına borçluydular. Sosyal bilimler, 19. yüzyılda anti-sosyal ve bilimsel olmadıkları için reddedilen bu kavramlara tepki olarak ortaya çıktı. BM'nin insan hakları kavramını tekrar diriltmesinden sonra geçen onyıllar boyunca sosyal bilimler bu kavramı çok az dikkate aldı. 1970'li yıllarda insan hakları hareketinin yükselişinden ve Doğu Avrupa'daki, Latin Amerika'daki, Güney Afrika'daki ve başka yerlerdeki otoriter yönetimlere başkaldırılarından sonra insan haklarına dair sosyal bilimler uyanmaya başladı. Erken dönem sosyal bilim çalışmaları ABD'nin dış politikasına ve uluslararası insan hakları hukukunun etkilerine odaklanıyordu ve bu ikisine dair genel olarak şüpheli sonuçlara ulaşmıştı. Sonraki çalışmalar daha incelikli sonuçlara ulaştı. İnsan haklarına dair son zamanlarda canlanan şüphecilik *The Twilight of Human Rights Law* (Posner, 2014a) ve *The Endtimes of Human Rights* (Hopgood, 2013) gibi başlıklarla kendini gösterdi. Yeni nesil insan hakları tarihçileri, “ders kitabı” tarihi olarak andıkları, basite indirgenmiş ve muzafferane (*triumphalist*) olarak değerlendirdikleri insan hakları tarihine meydan okuyarak hak kavramlarının değişen doğasını önemsiz gösteren uzun vadeli, “derin” tarihleri sorguladılar.

Bu kitap şu önermelere dayanmaktadır: 1) İnsan hakları kavramının ve sosyal bilimlerin farklı tarihleri olduğundan ve farklı felsefi varsayımlara dayandıklarından bunların aralarındaki ilişki, kısmen, tarihî ve felsefi olarak anlaşılmalıdır; 2) İnsan hakları hareketi ve sosyal bilimler, problematik ve nadi-ren kabul gören derin varsayımlara dayandıklarından bu varsayımları netleştirmek ve değerlendirmek için bir “derin” tarih kazısı yapmak zorunludur; 3) Teoride ve pratikte insan hakları kavramını değerlendirmek için sosyal bilimler zorunludur; 4) Hem insan haklarını hem de sosyal bilimleri değerlendirmek için her ikisinin de değerlerini ve sınırlarını anlamak gerekir.

Bu yeni edisyon, Biden başkanlığının ilk günlerinden Mozambik'teki İslâmcı katliamlara kadar insan haklarının “gerçek dünyasını” kapsıyor. “Black Lives Matter” (Siyahların Yaşamları Değerlidir) hareketini ve müfredatın “sömürgeci zih-

niyetten arındırılması” çağrılarını insan hakları liberalizmi, ırkçılık ve kolonyalizm arasındaki karmaşık tarihî ilişkilere yeni bir vurgu çerçevesinde ele alıyor. İnsan hakları kavramının, teoride ya da pratikte, genel olarak sosyal adalet, bilhassa da küresel ekonomi ve neoliberal ideoloji meseleleriyle baş etmekte yetersiz kaldığı iddiasına yanıt veriyor. Uluslararası insan hakları hareketinin ve Birleşmiş Milletler’in insan hakları alanındaki çalışmalarının mevcut durumunu değerlendiriyor. İnsan haklarının mevcut durumunu, sözde bir liberal demokrasi krizine dair çağdaş kaygıların içinde konumlandırıyor ve insan haklarının liberalizmle yanlış anlaşılan ilişkisini netleştiriyor. Çevre krizlerinin, salgınların ve yeni teknolojilerin insan haklarına meydan okumalarını analiz ediyor. Son olarak, süregiden şiddet dolu çatışmalarla ve dünyanın birçok yerindeki ağır insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya olsa da, sosyal bilimlerin insan hakları kavramını hayalî bir ideal olarak mı gördüğünü, yoksa bize “umut için kanıtlar” (Sikkink, 2017) mı verdiğini değerlendiriyor.

MICHAEL FREEMAN

Mayıs 2021

GİRİŞ: İNSAN HAKLARINI DÜŞÜNMEK

Gerçekler

Saydnaya Hapishanesi Suriye’de, Şam yakınlarında bir askerî tesisidir. Buradaki çoğu mahkûm sivildir: siyasi muhalifler, insan hakları savunucuları, gazeteciler, doktorlar, yardım görevlileri ve öğrenciler. Uluslararası Af Örgütü’ne göre, 2011-2017 yılları arasında Saydnaya’da 13.000 civarında mahkûm işkence edildikten, yemek, su, ilaç, tıbbi bakım ve temizlik hizmetlerinden yoksun bırakıldıktan sonra asılmıştır. Kurbanlar, asılmadan hemen önce bir ila üç dakika süren “yargılamalarla” ölüme mahkûm edilmişlerdi (Uluslararası Af Örgütü, 2017).

Saydnaya’daki hapishane karmaşık tarihsel, politik ve ekonomik süreçlerin ürünüdür. Suriye, 16. yüzyıldan Osmanlıların Birinci Dünya Savaşı’ndaki yenilgisine kadar Osmanlı İmparatorluğu’nun parçasıydı. Savaştan sonra Milletler Cemiyeti, Suriye’nin, burayı aslında bir kolonisi gibi yöneten Fransa’nın mandası altına girmesine karar verdi. Bu düzenleme, Arap milliyetçiliğiyle Fransa’nın Almanya’ya yenilgisinin bir aradalığının 1950’de bağımsız Suriye Cumhuriyeti’ne yol açtığı, İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar sürdü.

Yeni devlet zayıftı ve Baasçı, milliyetçi ideolojisiyle ordu 1963 yılında bir darbe yaparak muhalefeti bastırdı. 1970'te Savunma Bakanı Hafız Esad, bir başka darbe yaptı. Yozlaşmış ve baskıcı Esad rejimi, onun kişiliği etrafında oluşan bir kültürün desteğini seferber etmeye çalıştı. Hafız Esad 2000 yılında öldü ve yerine oğlu Beşar Esad geçti. Beşar'ın uyguladığı neo-liberal ekonomi politikaları eşitsizliği artırırken bir azınlığa yarar sağladı. Arap Baharı'nın demokrasi isteyen protestoları 2011 başlarında Suriye'ye ulaştığında rejim yaygın hoşnutsuzluklar karşısında savunmasız durumdaydı.

6 Mart 2011'de, Dera şehrinde bazı öğrenciler bir duvara hükümet karşıtı grafitiler çizdiler. Tutuklandılar ve anlatılanlara göre işkence gördüler. Protestocular çocukların serbest bırakılmasını talep ettiler. Güvenlik güçleri gerçek mermilerle cevap vererek dört kişiyi öldürdü. Protestolar tırmandı. Hükümet çocukları bıraktı. Sonrasında güvenlik güçleriyle protestocular arasında çok daha fazla sayıda ölümün yaşandığı çatışmalar meydana geldi. Protestolar Suriye'nin diğer şehirlerine de yayıldı.

Suriyelilerin çoğu Sünni Müslüman Arap'tır. Kürtler en büyük etnik azınlığı teşkil etmektedir. Siyasi seçkinler esas olarak bir Şii mezhebi mensubu olan Nusayrilerdir. Rejim genel olarak dinî azınlıklar ve Sünni iş dünyası tarafından desteklenmiş; seküler liberaller, Sünnilerin çoğu ve Kürtlerse muhalefeti oluşturmushlardır.

Çatışmalar yoğunlaştıkça muhalefet, taleplerini reformdan devrime ve Başkan Esad'ın azline çevirdi. Bazıları silahlı direniş, bazıları şiddet içermeyen protesto çağrılarını yaptı; bazıları bütün rejim muhaliflerinin dayanışma içinde olmasını isterken, bazıları dinî ya da etnik bağlılıkları vurguladı. Muhalefet seküler liberallerden, saf değiştirmiş subaylardan, ılımlı Sünnilerden, Kürtlerden ve bazıları El-Kaide ya da IŞİD'le bağlantılı Sünni cihatçılardan oluşuyordu. Muhalefet başlangıçta rejim güçlerini püskürttü, ancak İran, Hizbullah (İran destekli Şii milisler) ve Rusya'nın desteğe gelmesiyle rejim, üstünlüğü kazandı. İran'ın rejime yönelik desteği Suudi Arabistan'ın Sün-